GÁBRIEL TIBOR

Cigány- és szegényügyek a főváros közgyűlése előtt (1873–1950)[1]

Budapest főváros – 1892-től székesfőváros – legfelsőbb szerve, a törvényhatósági bizottság közgyűlési jegyzőkönyveiben a cigány szó első említése egy 1881-es szabályrendeletben fordul elő, amelyben a zenész cigányság számára is kedvezően rögzítették, hogy a kocsmákban és kávéházakban a belépődíj nélkül rendezett cigány- és katonazene után helydíj fizetése nem szükséges.[2] Eötvös Károly szerint a magyar cigányzenét igazán szalonképessé a porosz udvar tette, és néhány év múltán, 1867-től a magyar udvari báloknak is sajátos részévé vált a cigányzenészek fellépése.[3]

Két évtized múltán bukkan elő ismét a cigányság említése székesfővárosi közgyűlésnél – több megyei közgyűlés fővároshoz intézett körlevelében. 1902 februárjában Komárom vármegye körirata került eléjük, melyben a vándorcigányok ügyének törvényhozási úton való rendezése kapcsán az országgyűléshez küldött feliratuk támogatását kérték a fővárostól.[4]

A közgyűlés az anyagot véleményezésre szakbizottságainak adta ki, majd a tanáccsal közös előterjesztést két hónap múlva tűzte napirend-

[1] A tanulmány elkészítését az „Eötvös József" Cigány – Magyar Pedagógiai Társaság támogatta – megjelent: Honismeret. 2010/4. sz. 62–68.

[2] Budapest főváros 1881. június 22-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 381. kgy. szám. Szabályrendelet a színházakról, színielőadásokról és mutatványokról.

[3] *Vasárnapi Újság.* 1885. 2. sz. 29–30. Eötvös Károly: Magyar udvari bálok.

[4] Budapest székesfőváros 1902. február 5-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 195 kgy. szám. 63. Bemutatott körirat.

jére. Jogügyi bizottmánya és a tanács közös előterjesztése alapján a székesfőváros törvényhatósága a Komárom vármegyei javaslathoz pártoló feliratot terjesztett fel a magyar országgyűlés képviselőházához.[5]

Jelentős esemény volt a zenész cigányok társadalmi elismerésének terén a Népszínházban, 1903-ban, rendezett zenei verseny. A főváros és a vidék legjobb cigányzenekarai léptek ekkor fel. Közülük 15 zenekar aranyérmet, húsz zenekar ezüstérmet kapott, és több különdíjat is kiosztottak. Az aranyérmet nyert cigányprímások rövid életrajzát és a róluk készült felvételeket a Vasárnapi Újság – a korszak egyik legnépszerűbb ismeretterjesztő, politikai és irodalmi folyóirata – mutatta be.[6] A népszínházi események egyik következményeként a cigányzene reneszánszát élte, amiből az Andrássy úti kávéházak is jól profitáltak, látogatottságuk növekedésével arányosan. A felkapott cigányzenészeket „úri" cigányokként is emlegették – ez társadalmi beilleszkedésük sikeres voltára utal – és a cigányok pártolása elfogadottá vált.[7] A 20. század elején jelentős számú cigányzenésznek adtak munkalehetőséget a főváros kávéházai, vendéglői. Néhány elismert cigányprímás és zenekarának tagjai kivételével azonban a muzsikus cigányok többsége nyomorúságos körülmények között élt. A szoba-konyhás lakások ágybérlőiként nappal egy szobában tízesével aludtak – akinek ágy nem jutott, az földre fektetett derékaljra vagy felhintett szalmára fekhetett. Éjszaka ugyanitt a nappal dolgozó munkásoknak adták ki ezeket a fekvőhelyeket.[8]

1905 januárjában a székesfővárosi közgyűlés tárgyalta a vándorcigányok kóborlásának megakadályozása érdekében Sopron vármegyének a

[5] Budapest székesfőváros 1902. április 30-i közgyűlése jegyzőkönyve. 603. kgy. szám. 233.

[6] *Vasárnapi Újság.* 1903. október 4. 664. Czigány zenekarok hangversenye a Népszínházban. A aranyéremmel kitüntetett 15 cigányprímás többsége budapesti (Balog Károly, Banda Mrci, Ifj. Berkes Béla/Farkas Pali, Kóczé Antal, Lukács Károly, Pege Károly, Rácz Laci, Rácz Pali, Vörös Elek) volt, de a vidékiek (Hamza Miska – Nagyvárad, Kiss Jancsi – Balatonfüred, Magyari testvérek – Debrecen, Rácz Gyula – Nagybecskerek, Sovánka Nándor – Nyitra) is eredményesnek bizonyultak – fotóikkal a folyóirat 667. oldalán találkozhatunk.

[7] *A Hét.* 1903. december 13. 808–809. Syrion (Lovik Károly): Urak és cigányok. „(...) mert a czigányt pártolni bizonyos nemzeti kötelesség (...)"

[8] *Pesti Napló.* 1913. január 4. Napihírek (rovat). Cigányok. Riport a VIII. kerületi Déry (ma Déri Miksa) utca 3-ban lévő tömegszállásokon élő muzsikus cigányok lakókörülményeiről.

képviselőházhoz intézett köriratát.[9] Hasonló megkeresés érkezett az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettől is. Tanácsának előterjesztése alapján a székesfőváros közgyűlése a már említett, 1902. évi Komárom vármegyei hasonló tartalmú felirat korábbi támogatására hivatkozva újabb feliratot nem tartott szükségesnek.[10] Megjegyzendő, hogy közgyűlési jegyzőkönyvek éves tárgymutatóiban a cigány megnevezés helyett a kóbor, vagy vándor szavaknál találunk velük kapcsolatos mutatókat.[11]

Moson vármegye törvényhatósága szintén „a kóbor cigányok megrendszabályozása ügyében" küldött a fővárosnak 1909-ben köriratot.[12] Az illetékes székesfővárosi szakbizottság és a tanács egybehangzó javaslatára a közgyűlés tagjai további intézkedést nem tartottak szükségesnek, az anyagot 1911-ben irattárba helyezték.[13]

Bárczy István helyettes főpolgármester az egyesített főváros 40 éves jubileuma kapcsán, 1913-ban tartott közgyűlési beszédében a kóbor cigányok néhai szerepéről tett említést. Budapest létrejötte előtt a három város burkolatlan utcáit és eldugult, „épen nem illatos vizű árkait" kóbor cigányokkal és rabokkal takarították.[14]

A Herczeg Ferenc szerkesztésében megjelenő szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilap a fővárosi cigányok első világháború alatti helytállásáról számolt be – a bevonultak nem csupán a pesti háziezredek és a 32-es honvédek szórakoztatását látták el, de közülük ötvenen hősi halált haltak, harmincan vitézségi érmet is kaptak. Az itthon maradt cigányzenészek a pesti kávéházakban este 8 órakor kezdtek és éjfél után fejezték be játékukat, azaz nem lumpoknak, de éjszakai munkásoknak tekinthetők – hangsúlyozta a cikk írója.[15]

[9] Budapest székesfőváros 1905. január 18-án tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 73. kgy. szám. 28.

[10] Budapest székesfőváros 1906. szeptember 12-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1287. kgy. szám. 448.

[11] Pld. Budapest székesfőváros 1909. évi közgyűlési jegyzőkönyveinek tárgymutatója. 775. Cigányok, lásd: Kóbor.

[12] Budapest székesfőváros 1909. december 15-i közgyűlése jegyzőkönyve. 2068. kgy. szám. 709.

[13] Budapest székesfőváros 1911. május 21-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1018. kgy. szám. 386.

[14] Budapest székesfőváros 1913. november 17-i díszközgyűlése jegyzőkönyve. 2134. kgy. szám. 778.

[15] *Új Idők.* 1916. április 16. 409–410. Budapesti cigányok.

A magyar cigányzene és azok terjesztői „legmesszebbmenő" védelmében interpellált az 1927. márciusi közgyűlésen Repold Károly bizottsági tag. Lényegében az évtized divatos táncainak közerkölcsromboló hatását kifogásolta, erősen konzervatív szelleméről árulkodó felszólalásában.[16]

A pesti, józsefvárosi cigánynegyedben az 1930-as évek közepén már egyre kevesebb a cigány fiatal – írta a Népszava riportere. A Mátyás téren ugyan lehet mindig látni egy csomóba verődve néhány cigányzenészt, a fiatalemberek azonban vagy elvándoroltak, vagy mesterséget tanulva beolvadtak és messze elkerülik ezt a helyet.[17] Az idősebb zenész cigányok megélhetésükért ekkor már a rajkózenekarokkal versenyeztek. A 14–15 éves gyerekzenészek hetente öt napot dolgozva fix bérükkel gyakorta családfenntartókká váltak. Külföldi vendégszerepléseikkor napi tíz pengőt kaptak.[18]

Kiderül a közgyűlés által hozott szabályrendeletekből, hogy a cigányzenét – és így a cigányzenészeket is – a főváros áttételesen támogatta. Egy 1938. évi szabályrendelet a cigányzenét szolgáltató, belépődíj nélküli kávéházak, vendéglők, kocsmák vigalmi adóját személyenként 4 fillérben határozta meg. A jazz, szimfonikus vagy sramli zenét játszó hasonló helyeken 8 fillért kellett minden személy után adóként fizetni.[19] Ez az összeg később az infláció növekedését követte, de a százalékos arány változatlanul hagyásával. 1943-ban a székesfővárosi vigalmi adó a cigányzenés helyeken személyenként 20 fillér, a más típusú zenei műsort adó vendéglátóipari objektumokban már 40 fillér volt.[20]

Háromnegyed évszázad alatt igen alacsony számú volt a székesfőváros cigányokkal nevesítve foglalkozó közgyűlési napirendi pontjainak száma. Mind a közgyűlés tagjai, mind a tanács hivatalnokai a cigányok-

[16] Budapest székesfőváros 1927. március 23-i közgyűlése jegyzőkönyve. 378. kgy. szám. 154.

[17] *Népszava.* 1935. december 15. 8. Rajkók az utcán. A VIII. kerületi cigánynegyed a Mátyás tér környékén, a Madách, a József, a Nagyfuvaros (ma Nagy Fuvaros) és a Conti (ma Tolnai Lajos) utcában letelepedett cigányokból alakult ki. Ezen a környéken még lehetett hallani cigány nyelven beszélőket és látni cigány kisgyerekeket.

[18] *Népszava.* 1937. november 23. 7. Mátyás tér.

[19] Budapest székesfőváros 1938. június 22-i közgyűlése jegyzőkönyve. 283. kgy. szám. 336. Szabályrendelet a községi vigalmi adóról. 3. paragrafus.

[20] Budapest székesfőváros 1943. július 29-i rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyve. 265. kgy. szám. 292. Községi közszolgáltatások mértékének megállapítása. II. Vigalmi adó.

kal kapcsolatos gondokat szociálpolitikai kérdésként, szegényügyként kezelték. Pozitív diszkriminációt nem alkalmaztak a monarchia, majd a Trianon utáni Magyarország német, szlovák, román, szerb, horvát, stb. nemzetiségeihez hasonlóan kezelve ezt az etnikai csoportot.

1873. november 5-én tartott székfoglaló beszédében Budapest polgármestere, Kamermayer Károly csupán érintette a szegényügyet, hangsúlyozva, „(...) hogy az évek óta átalakítást és javítást igénylő szegényügyet más művelt európai városok példájaként (...)" szükséges a fővárosnak szabályoznia.[21] Ennek megszületéséig a fővárosi közgyűlés 1873-ban létrehozott Ipar-, rendészeti és szegényügyi bizottmánya foglalkozott a szegénygondozással kapcsolatos feladatokkal (dologházak, szegényügy, karitatív szervezetek támogatása, adományok, szegényintézetek, stb.).[22]

Az egyesített főváros szegényügyi rendeletének kidolgozásáig a „megszokott" mederben folytak a dolgok. 1874-ben Weisz Bernát többek között az utcai koldulás megszüntetésével foglalkozó egyeztetések szorgalmazását is javasolta. A közgyűlés – rögzítve ugyan, hogy a bizottságoknak és a hivatali apparátusnak a város működőképességének tervezése miatt eddig fontosabb dolgai voltak – javasolta, hogy az érintett ügyosztályok foglalkozzanak a kérdéssel, egyben az indítványok előterjesztői az illetékes „bizottmányok" tárgyalására meghívást kapjanak.[23]

A fővárosi közgyűlés 1874. évi költségvetésében a Szegény-alap, a Dologházi-alap, a Josefínum fiú árvaházi-alap és az Erzsébet leányárvaházi alap költségvetéséről is döntött. Egyben ekkor a közgyűlés tudomásul vette a tanács intézkedését, mellyel az érintett ügyosztályát a fővárosi szegényügy rendezési anyagának kidolgozására, és a közgyűlés elé terjesztésére utasította.[24]

[21] Budapest főváros 1873. november 5-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 14 (14.) kgy. szám. 24–25. Kamermayer Károly polgármesteri székfoglalója.

[22] Budapest főváros 1873. november 20-án tartott közgyűlése jegyzőkönyve. (50) 58. kgy. szám. Állandó szakbizottságok tagjainak megválasztása. 58.

[23] Budapest főváros 1874. január 15-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. (17) 118/1873. kgy. szám. 5.

[24] Budapest főváros 1874. május 20-án tartott közgyűlése jegyzőkönyve. (352.) 402/3.. kgy. szám. 126–127. Az 1874. évi költségvetés tárgyalásának folytatása a Népoktatási bevételektől a befejezésig.

Még 1874 novemberében foglalkoztak a téli ínségmunkák közmunkaként való elrendelésével is. Ennek célja „a netán bekövetkezhető ínség enyhítése, esetleg meggátlása" volt. Meghatározták a felhasználható keretösszeget, és rögzítették, hogy csak a fagy és a tavaszi esők miatt nem károsuló munkák végezhetők el – az egykori városatyák ügyeltek a közpénzek ésszerű felhasználására.[25]

Weisz Bernát 1875 áprilisában ismét interpellált, hogy a hírlapokból értesülve állítólag az utcai koldulás megszüntetéséről a tanács intézkedett. Ezt azonban az utcán járva nem tapasztalja, ezért kérdezi, hogy „valósággal történtek-e hatósági intézkedések?" A közgyűlés határozata alapján a következő ülésen a tanács elnöke, Kamermayer Károly polgármester adott erre választ.[26]

Válaszából kiderült, hogy „a koldulás megszüntetése és a szegényügy végleges rendezése" tervének kidolgozása az illetékes ügyosztály leterheltsége miatt halasztást szenvedett: „(...) a rendőrség megkerestetett, hogy a legnagyobb részt idegen illetőségű utcai koldusokat összefogatván, illetőségük helyére toloncoltassa; azokat pedig kik helybeli illetékességűek, a szegényházban leendő elhelyezés céljából megfelelő intézkedések végett a hatóságnak szolgáltassa át."

Válaszának második részében elismerte, hogy a kitoloncolás csak részleges eredményeket hoz, mivel az eltávolított idegen koldusok a községekből a fővárosba visszaszivárognak. A toloncügy országos szintű rendezéséig gyökeres változást nem is remélt. Bejelentette azonban, hogy a helyi szegényügy rendezésével foglalkozó szabálytervezetről rövid időn belül dönthet a közgyűlés.[27]

A polgármester 1873. évi programadó beszédében elhangzott rövid mondat, majd Budapest szegényügyi gondjainak folyamatos megjelenése folytán 1875 decemberében a szegényügy szabályozását szolgáló tanácsi előterjesztés elkészült, azt a közgyűlés elfogadta és a belügymi-

[25] Budapest főváros 1874. november 18-án tartott közgyűlése jegyzőkönyve. (752) 797. kgy. szám. 276. Téli ínségmunkák, mint közmunkák elrendelése.

[26] Budapest főváros 1875. április 21-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 310. kgy. szám. 144–145.

[27] Budapest főváros 1875. május 5-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 338. kgy. szám. 155.

niszterhez jóváhagyásra felterjesztette.[28] Rendeletük tartósnak bizonyult, egészen 1905-ig szabályozta a székesfőváros hatósági segélyezési tevékenységét.

A szegényügy szabályozása meghatározó jellegű volt a fővárosban tartózkodó cigányság szempontjából (is). Budapest a vizsgált időszakban külön cigányproblémával nem szembesült, ezért a közgyűlési jegyzőkönyvekben a fővárosi cigányság egy-egy marginális szelete jelent csak meg, a szegényügy azonban időről-időre napirendre kerülhetett. Szegényügyi szabályrendeleteikben mindenkor a székesfőváros közsegélyezési, közjótékonysági tevékenységét tárgyalták.

Az 1905-ben módosított szegényügyi szabályrendeletben a közgyűlés definiálta, hogy kik részesülhetnek közsegélyben. Nem zárták ki a közsegélyből a nem fővárosi lakosokat sem – amennyiben azok a meghatározott feltételeknek megfeleltek: egészségi állapot (betegek, gyógyíthatatlan betegek, rokkantak), munka- és keresetképtelenség, önhibájukon kívül nyomorban tengődés voltak ezek. Rögzítették azonban, hogy más települések a székesfővárosnak kötelesek megtéríteni lakosaik fővárosi közsegélyeit. Hangsúlyozták a külföldi és hontalan közsegélyre szorultak segélyezése kapcsán az érvényes törvények, rendelkezések mérvadóságát. Külön paragrafus rögzítette, hogy a székesfőváros kezelte szegényügyi és közjótékonysági alapok – amennyiben alapító okiratukban az nem szerepel – kizárólag fővárosi szegények segélyezését, ellátását szolgálhatják. Ezek a közsegélyben részesült fővárosiak a rájuk fordított költségeket megfelelő vagyonhoz jutás esetén azonban megtéríteni voltak kötelesek. A fővárosi közsegélyezési rendszer egy széles szociális hálót épített ki, amely a rögtöni segélytől az ingyen temetésig terjedően az ínséges helyzetbe került egyén ellátását, lakhatását, gyógykezelését, oktatását, stb. iskolaképes korától elhunytáig egyaránt lehetővé tette. Szabályozták a segélyezési eljárás nyilvántartását, időtartamát, a betegek ellátását is.[29] Feltehetően a gazdasági válság kihatásai miatt 1930-ban a székesfővárosi szociálpolitikai,

[28] Budapest főváros 1875. december 1-jén tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 848. kgy. szám. 341. A szegényügy szabályozása.

[29] Budapest székesfőváros 1905. június 30-i közgyűlése jegyzőkönyve. 944. kgy. szám. 328-333. Szabályrendelet a szegényügyről.

közjótékonysági tevékenységet egy kézikönyvben is rendkívül részletesen bemutatták.[30]

Szociálpolitikai tevékenységük során a szegény fogalom alatt a vagyontalan, jövedelem nélküli munkaképteleneket értették, akik emiatt a létfenntartáshoz szükséges dolgokkal nem rendelkeznek, ezért hatósági támogatásra szorulnak. 1934-től a szegény mellett megjelenik a munkaképes ínséges fogalma, azaz a dolgozni tudó támogatottak csoportja.[31] A szegénygondozás végső céljának a rászorultak gazdasági önállóságának megteremtését tartották. Fő feladatként nem az ajándékozást, a segélyezést, hanem a munkanélküli egyének befolyásolását, a gazdasági életbe, a munkába való vissza hozatalát fogalmazták meg.[32] Lényegében a gyenge, beteg, munkanélküli „szegények" ellátását, támogatását és gyógykezelését fogták fel szociálpolitikai teendőként.

A közre veszélyes munkakerülőket büntetőjogi felelősségre vonással és eszközzel (dologház) próbálták a munkás életmódhoz szoktatni és munkára nevelni.[33] A csavargás, közveszélyes munkakerülés tapasztalataik szerint melegágya volt sokféle, a társadalomra veszélyes tevékenységnek. Ezek csökkentésére a legjobb eszköznek a dologházat tartották, ahol az elítéltek hasznos munkára oktatása és a rendszeres munkára szoktatása valósult meg.

Csavargás és munkakerülés miatt a fővárosban évente átlagosan ezer főt ítéltek el. Kiugróan magas, mintegy 3000 főt is érintő éves ítélet 1909–1913, 1920–1923 és 1929–1931 között született.[34] A székesfőváros széles körű szociálpolitikai tevékenységét irányító Liber Endre alpolgármester a munkaképesek számára az improduktív (ellenszolgáltatás nélküli) segélyezés helyett 1932-ben a szükségmunka intézményét támogatta, mely a munkanélküliek számára szerény megélhetést adó

[30] Budapest Székesfőváros szociálpolitikai, közjótékonysági és közművelődési közigazgatásának kézikönyve. Szerk. Venczell Geyza, dr. Medriczky Andor. Bp. 1930.

[31] Pik Katalin: A szociális munka története Magyarországon (1817–1990). Bp. 2001. 294. Budapesten polgármesteri rendeletben határozták meg a szegény fogalmát.

[32] Dr. Csorna Kálmán: A szegénygondozás Budapesten. In: Statisztikai Közlemények 62. kötet. Bp. 1930. 27.

[33] Dr. Csorna K. : i. m. 27.

[34] Nyigri Imre: Budapest bűnélete 1881-től 1940-ig. In. A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztikák tükrében. Bp. 1942. 574–575.

munkaalkalmakat jelentett.[35] Emellett létezett az ínségmunka – a természetbeni- és pénzsegélyek ellenében végzett munka – és a közmunka, azaz a belátható időn belül elvégzendő fővárosi közcélú munka intézménye is.

1926-ban egy budafoki villa kifosztásakor a csónakon üldözött rabló cigányok miatt a fővárosi rendőrkapitányság a külvárosokban tanyázó kóbor cigányok összefogását és összeírását határozta el. Indoklásuk szerint a betörések, lopások, erőszakoskodások utáni nyomozások legtöbbször a cigányok sátraihoz vezetett vissza. A Tattersaalban (fővárosi lóversenypálya, ma Nemzeti Lovarda) tartott állatvásárból, a lágymányosi és angyalföldi cigánytelepekről mintegy 180 kóbor cigányt állítottak elő, közülük csak minden ötödiknek volt igazolványa, amit kölcsönadogattak egymásnak. Lágymányoson, az összekötő vasúti híd alatti sátortáborban sok lopott és rabolt arany- és műtárgyat is találtak. A sátraknál azonban a nyomozás elakadt, a sok azonos nevű, kinézetű és ruházatú cigány ember miatt, melyek személyét azonosítani sem tudták. Az előállítottakat a „Kóbor cigányok nyilvántartó albumába" vették fel (fotó, ujjlenyomat, személyi adatok), majd személyük azonosítására igazolványt kaptak. Ezzel próbálták a névtelenségüket és azonosíthatatlanságukat megszüntetni.[36]

A székesfőváros szegényügyi hatósági tevékenysége csak részlegesen érinti a cigányokat, ezért csupán a cigánysághoz (is) kapcsolható tevékenységi körök említése lehet még fontos. 1932-ben döntötték el a X. kerületi Külső Jászberényi úti „városszéli telep" építését, amely jól példázza a székesfőváros szociális politikáját.[37] 1938. évi fővárosi költségvetésükben a közjótékonyság és szociálpolitika címszó alatt az ínsé-

[35] *Új Budapest.* 1932. december 24. 7. Liber Endre: Budapest szíve. Szociálpolitikai és közjótékonysági célkitűzéseink. A várospolitikai és közgazdasági hetilapban Liber az ellenszolgáltatás nélküli támogatások helytelenségét hangsúlyozza: „Milyen irányban kell haladni? Az improduktív segélyezésnek mindjobban háttérbe kell szorulnia és az értékteremtő, produktív segélyezésnek kell érvényesülnie, amely csak munkateljesítmény ellenében nyújt támogatást."

[36] *Új Nemzedék.* 1926. június 20. 4. A rendőrség megrendszabályozza a kóbor cigányokat.

[37] Budapest székesfőváros 1932. november 4-i közgyűlése jegyzőkönyve. 590. kgy. szám. 416–417.

gesek támogatása, a szeretetotthonok, a hajléktalanok menhelyei, az árvaházak, az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem, a szükséglakások és városszéli telep, a népszálló, a népház, a városházi diétás étterem, a népfürdők és Duna-fürdők, valamint a Vegyes címszó kapott külön költségvetési tételt.[38] Később Budapest éves költségvetéseiben 1949-ig rendszeresen szerepelt az átmeneti kislakásos telepek és a városszéli telep fenntartása, közlekedési, oktatási, stb. infrastruktúrájának fejlesztése.[39]

Közelebbről volt érintett a cigány etnikum a székesfővárosi szegénygüggyel, népjóléttel kapcsolatos szabályrendeletek koldulást, csavargást tiltó rendelkezései által. Miután Budapest vezetése a bajba jutott emberek támogatására európai színvonalú szociális hálót épített ki, egyúttal gondoskodott a fővárosi lakosság koldulással való zaklatásának felszámolásáról, a „csavargó" személyek megbüntetéséről és kitoloncolásáról.

„Könyöradománygyűjtésre", azaz koldulásra (1924-től) maximum hat hónapos hivatalos engedélyt Budapest rendőrfőkapitánya adhatott ki a fővárosban állandó lakással rendelkező, erkölcsi szempontból megbízható, betegség, baleset, stb. miatt nagymértékben rokkantaknak. Évente 200–300 koldulási engedélyt állítottak ki, amelyek a házról-házra járó koldulást engedélyezték, nyilvános helyen azonban ők sem koldulhattak.[40]

A hatósági engedély nélküli koldulást 1879-től 8 napi, a visszaesőket egy havi, minősített esetben (csoportosan, fegyveresen, testi hiányosságot színlelve, stb.) két hónapos elzárással büntették.[41] A csavargókat 8 naptól egy hónapig terjedő fogházbüntetéssel sújtották, 1913-tól ezt két hónapra emelték. A visszaesők három hónapot, a családjukat erköl-

[38] Budapest székesfőváros 1937. november 12-i közgyűlése jegyzőkönyve. 590. kgy. szám. 416–417. Székesfőváros 1938. évi költségvetése. IX. fejezet. Közjótékonyság és szociálpolitika.

[39] Budapest székesfőváros 1948. december 16-i közgyűlése jegyzőkönyve. 475. kgy. szám. Budapest 1949. évi költségvetése. 7. csoport. Szociális és kulturális célok. Népjóléti igazgatás.

[40] Dr. Csorna K. : i. m. 85–86. Budapesten 1928-ban 194, 1929-ben 381, 1930 októberéig 287 koldulási engedélyt

[41] Dr. Csorna K. : i. m. 84. 1879. évi XL. tc. 66–69 §

csi romlásnak kitevők és bűnöző életmódot folytatók hat hónap fogházat is kaphattak. A bíróság utóbbiakat fogház helyett határozatlan idejű dologházba is utalhatta, amely 1–5 év közötti ottlétet jelentett az elítélteknek.[42] Az 1905. évi szabályozásban rögzítik a székesfőváros egész területén (magánházaknál, nyilvános helyeken és templomoknál) a koldulás tilalmát, melynek betartását Budapest „államrendőrsége", azaz a fővárosi rendőrség felügyelte.[43]

Hasonló, de részletesebb rendelkezés született az 1916-ban elfogadott szabályrendeletben, amely a „népjóléti igazgatás"-t tárgyalta. Népjóléti igazgatás címszó alatt a szegényellátás szűkebb körével és a jótékonysággal, azaz a „népjóléti gondoskodás" körébe eső mindenfajta hatósági tevékenységgel foglalkoztak. E szabályrendeletben a korábbi tiltást (koldulás, csavargás) kibővítik a mozgóárusítás ellenőrzésével, hogy annak leple alatt se lehessen koldulni. A tilalom ellen vétőkkel szemben a fővárosi m. kir. államrendőrség hozta meg a büntetést, a közveszélyes munkakerülők felett a királyi járásbíróság ítélkezett. Csavargás vagy a koldulás miatt elítéltek az illetékes kerületi elöljáróság toloncházába kerültek. Az elmebetegnek tekintett közveszélyes munkakerülőket az utolsó lakhely szerinti kerületi elöljáróság vette gondozásba.[44]

Újabb változást a koldulás, csavargás ügyében az 1924. évi 81.000/1924. sz. belügyminisztériumi rendelet hozott. Ez megjelenik a székesfőváros 1924. évi, népjóléttel foglalkozó szabályrendeletében. Itt a „könyöradománygyűjtés (koldulás)" engedélyezése az említett országos szintű körrendelet szerint a budapesti rendőrfőkapitány hatáskörének részévé vált, az engedélykérelmet a kérelmező a lakása szerint illetékes kerületi rendőrkapitánysághoz nyújthatta be.[45] Az 1926-ban és 1927-ben módosított népjóléti igazgatási szabályrendeletekben a koldu-

[42] Dr. Csorna K. : i. m. 84–85.

[43] Budapest székesfőváros 1905. június 30-i közgyűlése jegyzőkönyve. 944. kgy. szám. 333. V. fejezet. A koldulás megakadályozásáról. 34. paragrafus.

[44] Budapest székesfőváros 1916. július 12-i közgyűlése jegyzőkönyve. 917. kgy. szám. 882–883. Azonos tartalommal hozott a koldulás kapcsán határozatot Budapest székesfőváros 1916. október 25-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1092. kgy. szám. 1028–1029. Lásd még. 1913. évi XXI. tc. 2–6. §

[45] Budapest székesfőváros 1924. augusztus 11-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1014. kgy. szám. 244.

lás szabályozása nem változott.[46] Koldulás miatt cca. 500–700, ismételt koldulás miatt az 1929-es gazdasági válságig 400 körüli ítélet született évente. 1930-tól az elítélt koldusok száma többszörösére emelkedett: 1935-ben koldulás miatt 1275, ismételt koldulás miatt 3027 embert ítéltek el. Erőszakos (minősített) koldulás kapcsán évente 10–20 embert küldtek fogházba vagy dologházba – kiugróan magas, 30–60 fő közötti volt 1909–1915 és 1929–1934 között az emiatt elítéltek száma.[47]

1931-ben a budapesti rendőrfőkapitányság százával kapta a bejelentéseket a koldusinvázió miatt. A rendőrség a főváros szegényügyi akciójától remélte a helyzet megoldását. Jótékonykodással a Népszava újságírója szerint is a helyzet nem volt megoldható, jó szociálpolitikán belül főként a munkaalkalmak teremtése enyhíthetné szerintük.[48] Másfél hónap múlva Liber Endre alpolgármester a rádióban nyilatkozott a budapesti kolduskérdésről, amely a székesfőváros egyik legfontosabb és legnépesebb ügyosztályához, a közjótékonyságihoz tartozott. Konkrét példákkal támasztotta alá, hogy nem minden koldus érdemli meg az alamizsnát, mivel munkaalkalmat kapva nem használták ki annak lehetőségét. A hivatásos- és álkoldusokkal szemben társadalmi összefogást sürgetett a polgárok nyugalma és az igazán rászorultak érdekében. A székesfőváros ekkor naponta 50 ezer szegényt látott el ebéddel, további 25 ezer embert időnként ingyenkenyérrel és élelmiszercsomaggal – utóbbiakra az utalványokat a kerületi elöljáróságok népjóléti osztályai adták ki.[49]

Budapesten 1936. november 1-jétől mindenfajta koldulást a belügyminiszter rendelete alapján megtiltottak. A nyomorba jutottak támogatását központi módon oldották meg, melynek fedezetét az ínségadó, egy „adománymegváltás"-i felajánlás fedezte. A kerületi elöljáróságok mintegy 200 ezer levelet küldtek ki, a megkeresettek 33 %-a tett fel-

[46] Lásd: Budapest székesfőváros 1926. december 30-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1345. kgy. szám. 467. és Budapest székesfőváros 1927. december 21-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1748. kgy. szám. 61. VII. fejezetek. A könyöradománygyűjtés (koldulás) megakadályozásáról.

[47] Nyigri I.: i. m. 574.

[48] *Népszava.* 1931. december 2. 1–2. Koldusok.

[49] *Új Budapest.* 1932. január 23. 5. A budapesti kolduskérdés. (Liber Endre alpolgármester rádióbeszéde.)

ajánlást, ami számukra átlagosan havi 1,2 Pengő alamizsna-megváltást, a fővárosnak 886 ezer Pengőt eredményezett. A megajánlások vizsgálata azt mutatta, hogy a kevés jövedelemmel rendelkezők nagyobb szociális megértést tanúsítottak, mint a tehetősek többsége, amely „(...) sokkal kisebb áldozatkészségről, sőt sokszor megdöbbentő közönyről tett tanuságot."[50] Dr. Schuler Dezső, a székesfőváros alpolgármestere az önkormányzat szociálpolitikai tevékenységét bemutatva 1936. év végén Budapesten 55 ezer munkanélküli ínségesről számolt be. Az alamizsna-megváltási akción belül kifogásolta, hogy a gazdag emberek (többszörös háztulajdonosok, iparvállalatok vezetői, magas pozíciók betöltői) „(...) havi 1–2 pengős megajánlással vélik leróni a társadalom elesettjei iránti kötelezettségüket." Bejelentette egyben a székesfőváros szükséglakás-építési programját: Az év végéig 240, 1937-ben további 1000 szükséglakást építenek, és 600 szoba-konyhás lakást is kibérelnek erre a célra.[51]

A nem fővárosi lakosok koldulása, csavargó életmódja a székesfőváros fennállása alatt az említett rendeletek ellenére folyamatosan gondot okozott, ellátásuk anyagi terheket eredményezett. Jól példázza ezt az 1937. évi fővárosi költségvetés egyik képviselői indítványa. Vályi Lajos a belügyminiszterhez intézendő feliratot javasolt „(...) olyan rendelkezések sürgős kibocsátása érdekében, amelyeknek az alapján a más községek eltartási kötelezettsége alá tartozó budapesti hajléktalanokat az illetékes községbe visszaszállítani lehessen."[52]

A fővárosi, majd székesfővárosi közgyűlés jegyzőkönyveiben a cigánysággal kapcsolatba hozható, rögzített említések alacsony száma részben azzal is magyarázható, hogy 1950-ig a főváros közigazgatási területén kisszámú cigány etnikum létezett, amely Nagy-Budapest létre-

[50] *Budapesti Napló.* 1937. 1. szám. 10–13. Dr. Schuler Dezső: Beszámoló a koldusrendelet végrehajtásáról.

[51] *Fővárosi Újság.* 1936. december. 22. 3. Dr. Sculer Dezső: Budapest székesfőváros szociálpolitikai tevékenysége. Az alamizsnamegváltási akció keretében a székesfőváros és a katolikus karitász 76 ezer megajánlótól évi 1 millió 100 ezer Pengőt kapott, ami átlagosan (fő/hónap) 1,3 Pengő felajánlást takart.

[52] Budapest székesfőváros 1937. november 12-i közgyűlése jegyzőkönyve. 590. kgy. szám. 421. Az 1938. évi fővárosi költségvetés tárgyalásánál elhangzott képviselői indítványok.

hozásáig alapvető gondot nem jelentett. Általában nemzetiségi kérdésekkel nem foglalkoztak, a cigány etnikumot a többi, Budapest területén élő nemzetiségekhez hasonlóan kezelték, a létükből adódó, felmerülő gondoknál időszaki megoldásokat alkalmaztak. A vándor, kóbor cigányok megjelenéséből származó intézkedési lehetőségeket országos törvények, belügyminiszteri rendeletek szabályozták a fővárosi vezetés számára (is) használható módon.

Ezek, és a vizsgált időszakban a székesfővárosi szegénységi/népjóléti politika szabályrendeletei azonban nem oldották meg a főváros egésze számára megnyugtató módon a cigányság be nem illeszkedő rétegeinek köszönhető gondokat. Már a korai, a cigányokkal kapcsolatos vármegyei köriratok is jól érzékeltették, hogy a Magyar Királyság gazdasági, társadalmi struktúrájába egy etnikum be nem tagozódó csoportjai okoztak nehézséget. A cigányság ügyét a székesfőváros (is) szegénykérdésként kezelte, és emiatt a munkaképes elszegényedettek, a lumpen életmódot folytatók és a társadalomba be nem illeszkedő cigány rétegek kapcsán felmerült gondok összemosódtak. Ez a szociálpolitikai szemlélet nem adott megoldást sem a székesfőváros, sem az érintett cigányok számára – utóbbiak egy részének életmódja és értékrendszere már a vizsgált időszakban sem volt a társadalom által tolerálva.

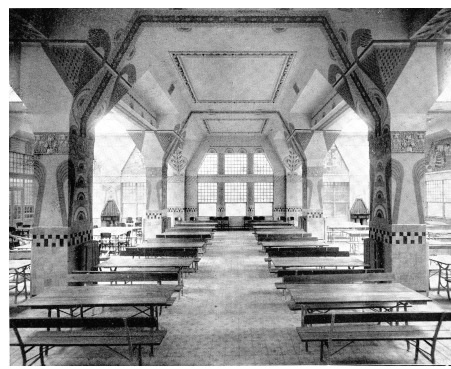

Bárczy István polgármester idején a hajléktalanok számára épített Aréna (ma: Dózsa György) úti Népszálló ebédlő terme, 1912 körül (FSZEK Budapest Gyűjteménye)